

GÜLŞENÎ, İbrâhim

(bk. İBRÂHİM GÜLŞENÎ).

GÜLŞENÎ-i SARUHÂNÎ

(گلشنی صاروخانی)

(ö. 888/1483'ten sonra)

Osmanlı şairi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda Saruhanlı olduğu söylenmekteyse de bu bilgi şairin Farsça dilvanından edinilen bilgilerle uyusmamaktadır. Bir araştırmada Gülşenî'nin aslen Şirvanlı olduğu, "Şirvânî" nisbesinin istinsah hatası neticesinde "Saruhânî"ye dönüştüğü ileri sürülmektedir (Farzan, s. 72). Kendilerine methiye yazdığı şairlerden birinin Şirvanlı (Kâşîfî), ikisinin Tebrizli (Mahmûd-i Mişkî ve Cedvelî), birinin Tuslu (Tûsî), birinin Heratlı (Nücûmî), birinin de Semerkantlı (Riyâzî) olması, ayrıca Şirvan ve Ebhaz gibi bölgelerde yaşayan şahsiyetlere methiyeler yazması onun Şirvanlı olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Gülşenî büyük bir ihtimalle, çocukluk ve gençlik yıllarını Şirvan'da geçirdikten sonra Şehzade Mehmed'in (Fâtih Sultan Mehmed) âlim ve şairlere itibar gösterdiğini duyup Manisa'ya (Saruhan) gitmiş ve ona intisap etmiştir. Saruhânî nisbesini de bu şehirde üne kavuşmasından dolayı almış olmalıdır. 888'de (1483) vefat eden II. Bayezid'in oğlu Şehzade Abdullah için kaside yazmasına bakılarak onun bu tarihten sonra öldüğü söylenebilir.

Bazı kaynaklarda Gülşenî'nin, Halvetiye tarikatının ikinci piri Yahyâ-yı Şir-

vânî'ye (ö. 868/1463-64) intisap etmek için Saruhan'dan Şirvan'a gittiği ileri sürülmektedir. Tarih bakımından mümkün görünmekle birlikte divanının Farsça olması, *Râznâme* adlı Türkçe eserinde çok sayıda Farsça kelime kullanması, ayrıca sûfi olarak tanınmaması bu ihtimali oldukça zayıflatmaktadır.

Bazı kaynaklar Gülşenî-i Saruhânî ile Gülşeniyye tarikatının piri İbrâhim Gülşenî'yi (ö. 940/1534) birbirine karıştırmışlardır (meselâ bk. Sâlim, s. 120-121).

Eserleri. 1. *Dîvân*. Methiye, hezeliyyât, gazel ve rubâilerden meydana gelen bu Farsça eserdeki kasideler, biri hariç Fâtih Sultan Mehmed ile II. Bayezid için yazılmıştır. Eserin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki tek nüshası üzerinde (nr. 5280) Ebrahim Farzan tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır (bk. bibl.). 2. *Râznâme*. 864'te (1460) tamamlanıp Fâtih Sultan Mehmed'e ithaf edilen bu Türkçe eser, aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla mesnevi tarzında nazmedilmiştir. *Pendnâme* adıyla da anılan, çeşitli "makale" ve hikâyelerden meydana gelen eserde şair ahlâkî ve tasavvufî konulara yer vermekte ve öğütlerde bulunmaktadır. Bazı kaynaklar, tasavvufi atvâr-ı seb'a konusunun işlenmesinden hareketle eserin yedi bölümden meydana geldiğini zannederek ona *Heft Bâb* adını vermişlerse de eser yedi bölüm değildir. Klasik mesnevilerde olduğu gibi tevhid, münâcât, na't ve methiye ile başlayan *Râznâme*'de Attâr'ın *Manîku't-ı tayr* ve *Pendnâme*'sinin tesirleri görülür. Eserde ayrıca Sa'dî'nin *Bostân*'ından birkaç hikâyenin manzum tercümesi de bulunmaktadır. *Râznâme*'nin Millet Kütüphanesi'nde mevcut iki nüshasının (Manzum, nr. 932;

Ali Emîrî, nr. 859) tenkitli metni Ebrahim Farzan tarafından hazırlanmıştır (bk. bibl.). Eserin Yapı Kredi Bankası Kütüphanesi yazmaları arasında bir nüshası daha tesbit edilmiştir (nr. 15823). Tahsin Yazıcı, *Râznâme*'nin Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde İsmail Hikmet Ertaylan tarafından istinsah edilmiş bir nüshasının olduğunu bildirmekteyse de (*Fatih ve İstanbul*, II/7-12, s. 87) yapılan araştırmada bu nüsha bulunamamıştır (Farzan, s. 78). Bazı kaynaklarda eser yanlışlıkla İbrâhim Gülşenî'ye atfedilmiştir (*İA*, IV, 836; *TDEA*, III, 399).

Bursalı Mehmed Tâhir Gülşenî'nin manzum bir mevlid yazdığını söylerse de (*Osmanlı Müellifleri*, II, 388) bugüne kadar böyle bir esere rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Latîfî, *Tezkire*, s. 283-284; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 119-122; *Kühû'l-ahbâr'ın Tezkire Kısım* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 142; *Osmanlı Müellifleri*, II, 388-389; Ebrahim Farzan, *Gülşenî-i Saruhânî: Hayatı, Farsça Divanı ve Râz-nâme'si* (doktora tezi, 1980), İÜ Ed. Fak. (bir nüshası İSAM Ktp., NMÇ, nr. 2911); Tahsin Yazıcı, "Gülşenî, Eserleri ve Fatih ve II. Bayezid Hakkındaki Kasideleri", *Fatih ve İstanbul*, II/7-12, İstanbul 1954, s. 82-139; "Gülşenî", *İA*, IV, 835; Kasım Kufralı, "Gülşenî", a.e., IV, 835-836; Günay Alpay, "Gülşenî", *Eİ²* (İng.), II, 1137-1138; Şevket Beysanoğlu, "Gülşenî, İbrâhim", *TDEA*, III, 398-399; "Gülşenî (Saruhanlı)", a.e., III, 399.

HASAN AKSOY

GÜLŞENİYYE

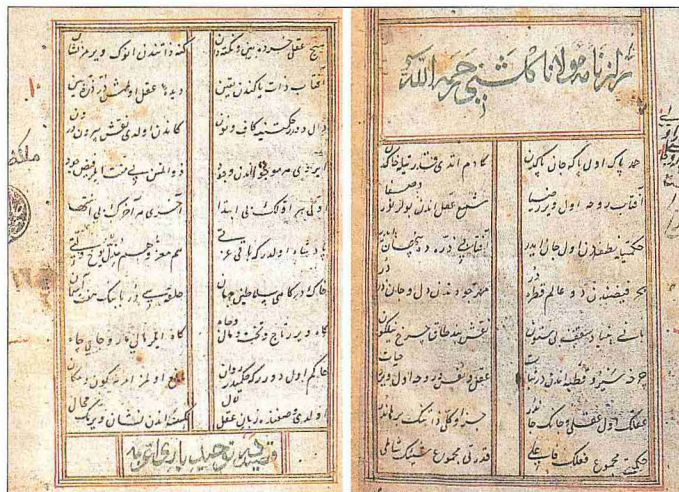
(گلشنییه)

Halvetiyye tarikatının
İbrâhim Gülşenî'ye
(ö. 940/1534)

nisbet edilen bir kolu.

İbrâhim Gülşenî'nin Kahire'de Bâbüzüveyle'de kurduğu tekke ile temelleri atılan tarikat, Osmanlı topraklarında XVI. yüzyıldan sonra faaliyet göstermeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır. İbrâhim Gülşenî, müşidi Dede Ömer Rüşenî'nin kendisine bir gül vererek, "Sen ol bağ-ı bekânın gülşenisin" demesi üzerine mahlası Heybetî'yi Gülşenî olarak değiştirmiş, tarikatın adı da bu kelimeye nisbet edilmiştir. Gülşeniyye'nin silsilesi İbrâhim Gülşenî, Dede Ömer Rüşenî, Pîr-i Sâni Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî, Pîr Sadreddin, Ahî İzzeddin, Ahî Mîrem vasıtasıyla Halvetiyye tarikatının piri Ömer el-Halvetî'ye ulaşır.

İbrâhim Gülşenî'nin Kahire'deki dergâhına kendisinden sonra Hayâlî Efendi

Gülşenî-i
Saruhânî'nin
Râznâme
adlı mesnevisinin
ilk iki sayfası
(Millet Ktp.,
Ali Emîrî,
manzum, nr. 932)

olarak da bilinen oğlu Emîr Ahmed Çelebi postnişin oldu. Daha sonra onun soyundan gelen Ali Safvetî, Hasen-i Ahsen, İbrâhim, Ahmed, Ali, Muhyîzâde Emîr Hasan efendiler de burada görev yapmışlardır. İbrâhim Gülşenî diğer iki halifesinden Âşık Mûsâ Efendi'yi Edirne'ye, Sarı Saltuk diye de anılan Sâdık Efendi'yi Diyarbakir'e göndermiştir. Gülşeniyye Kahire'den sonra Diyarbakir, Bursa, Rumeli ve İstanbul'da teşkilâtlanmıştır.

Gülşenî müelliflerinden Şemlelizâde Ahmed Efendi'nin verdiği bilgiye göre XVII. yüzyılda Diyarbakir'de dört, Edirne ve İstanbul'da iki, Bulak, İskenderiye, Mekke, Halep, Urfa, Antalya, Şam ve Bursa'da birer Gülşenî dergâhı bulunmaktaydı (*Şive-i Tarikat-ı Gülşeniyye*, s. 547). Bursa'da Ali Mest Edhemî Dergâhı Şemlelizâde ile Gülşeniyye'ye intikal etmiş, daha sonra bu dergâhta Mehmed Halife, Ali Rızâ Efendi ve Seyyid Mehmed Hamdi Efendi postnişin olmuştur. Gülşenilik İstanbul'a, İbrâhim Gülşenî'nin Mısır'a dönerken halife olarak bıraktığı Hasan Zarîfî Efendi'nin (ö. 977/1569) Rumelihisarı ve Langa'da yaptırdığı iki tekke ile girmiştir.

İstanbul'daki meşhur Gülşenî tekke-leri şunlardır: 1. Durmuş Dede Tekkesi. Hasan Zarîfî Efendi tarafından Rumelihisarı'nda kurulmuş, XVIII. yüzyılda Cerrâhîliğe geçmiştir. 2. Hulvî Efendi Tekkesi. *Lemezât* müellifi Cemâleddin Hulvî Efendi'nin (ö. 1064/1654) Şehremini'nde kurduğu tekke önce Kâdirîliğe, daha sonra Rifâîliğe bağlanmıştır. Tekke mûsikisinin en meşhur bestekârlarından olan Ali Şiruganî uzun yıllar burada postnişin olarak hizmet vermiştir. 3. Peyk Dede Tekkesi. Silivrikapı'da Sezâî-yi Gülşenî'nin halifelerinden Peyk Dede diye tanınan Ahmed Remzi Efendi (ö. 1100/1688-89 [?]) tarafından kurulmuş, daha sonra Kâdiriyye'ye geçmiştir. 4. Gül-

şenî Tatar Efendi Tekkesi. Kaynaklarda Gülşenîhâne olarak da zikredilen bu dergâhın kurucusu Hasan Sezâî-yi Gülşenî'nin halifesi Tatar Şeyh Hasan Efendi'dir (ö. 1180/1766). 5. Gürcü Ali Efendi Tekkesi. Sezâî-yi Gülşenî'nin halifelerinden Gürcü Şeyh Ali Efendi'nin (ö. 1187/1773) Balat-Eğrikapı'da kurduğu bu tekke 1925'e kadar faaliyet göstermiştir. 6. Sofular Tekkesi. Fatih Sofular mahallesinde kurulan bu tekke bir dönem Gülşeniyye'ye bağlanmıştır. 7. Sarmaşık Tekkesi. Edirnekapı'da Peyk Dede'nin halifesi Seyyid İsmâil Efendi (ö. 1198/1783) zamanında Gülşenî dervişlerine hizmet vermiştir. 8. Süleyman Efendi Tekkesi. Beykoz'daki bu tekke Hâfız Ahmed Efendi (ö. 1212/1797) zamanında Gülşeniyye'ye bağlanmıştır. 9. Başçı Tekkesi. Haseki'de XV. yüzyılda mescid olarak yapılmış, Mehmed Said Efendi'nin (ö. 1217/1802) postnişin olmasıyla Gülşenî dergâhına dönüşmüştür. 10. Ümmî Sinan Tekkesi. Şehremini'ndeki dergâhta Gülşenî Ali Efendi (ö. 1219/1804) altı yıl kadar postnişin olmuştur (Balkanlar'daki Gülşenî tekeleri için bk. Clayer, s. 263).

Gülşeniyye tarikatının seyrü sülûk âdâbı şöyledir: Sabah namazından sonra Yâsin sûresiyle bu sürenin üçte biri oranında başka âyetler tilâvet edilir. Sesli (cehrî) yapılan kelime-i tevhid zikrinden sonra âyet ve dualar okunur; ardından dervişler hücrelerine çekilir. Mümkün olursa işrak namazı eda edilir. Öğle namazından sonra Mülk, ikinci namazından sonra Nebe' sûresi okunur; akşam namazını müteakip evvâbîn kılınır. Yatsı namazından sonra yine Mülk sûresi okunur. Her namazın ardından kelime-i tevhid çekilir. Gecenin son üçte birlik diliminde herkes kendi hücrelerinde tehecüd namazı kılar. Ayrıca evrâd-ı fethiyye olarak "Allâhümme yâ latîf, yâ hâfız, yâ dâfi', yâ mâni', yâ râfi', yâ Allah" esmâları ile evrâd-ı kahriyye olarak bilinen "kadîr, muktedir, yâ kavî, yâ kâim, yâ kayyûm, yâ kuddûs, yâ kahrhâr" esmâları yatsı namazından sonra kırk kere okunur. Fecrin ardından "yâ dâfi', yâ mâni', yâ Allah" (450 kere); öğleden sonra belâ ve musibetlerin defî için "yâ raûf, yâ vedûd, yâ Allah" (470 kere); ikindiden sonra kalp huzurunu temin için "yâ bâsıt, yâ muiz, yâ Allah" (275 kere); akşam namazından sonra da "yâ rahîm, yâ azîz, yâ Allah" (415 kere) esmâları tekrar edilir.

Sesli ve toplu olarak yapılan zikir, halâ halinde oturan dervişlerin şeyh efen-

dinin işaretleriyle Fâtîha'dan sonra keli-me-i tevhid çekmeleriyle başlar. Daha sonra ayakta "hû" ve "hay" esmâları ile devam edilir. Bu sırada zâkirler "Gülşenî savtı" adıyla bilinen kısa güfteli, ağır tempolu ilâhiler okurlar. Zikrin temposu hızlandığında kudûm, mazhar, bendir gibi vurmalı sazlar çalınır. Dervişler el ele tutuşarak bir daire meydana getirir ve sağdan sola doğru yürümeye başlarlar. Sol ayaklarını "kutubhâne" denilen zikir halkasının merkezine, sağ ayaklarını da ters yöne doğru atan dervişler, sol ayakla birlikte bedenlerini öne doğru eğerken sağ ayakla doğrulurlar. Bu hareket yukarıdan bakıldığında bir gül goncasının açılıp kapanması gibi görünür. Gülşenî tacının pembe renkli ve yeşil destarlı olması bu görünümü daha estetik hale getirir. Zikir Kur'an tilâveti ve dua ile son bulur.

Zikir meclislerinin sesli olması sebebiyle şiir ve mûsikîye önem verilen Gülşenî tekkelerinde İstanbullu Derviş Sadâyî, Edirneli Şâban Dede, Hüdâyî Çelebi, Abdülğanî Efendi gibi meşhur zâkirbaşı ve bestekârlar yetişmiştir. Araplar'ın hâkim olduğu Kahire'deki âsitâne ile İskenderiye'deki Gülşenî Tekkesi'nde âyinler Türkçe ilâhilerle icra edilmiştir.

Birçok tarikatın âdâb ve erkânında bulunan benzerlikler Mevlevîlik'le Gülşenîlik arasında çok daha açık olarak görülür. Gülşeniyye'nin piri İbrâhim Gülşenî'nin Mevlânâ'nın 26.000 beyitlik *Meşnevî*'sine nazîre olarak 40.000 beyitlik *Ma'nevî* adlı Farsça manzum bir eser yazması benzerliğin ilk belgesidir. Mevlevîlik Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled döneminde teşkilâtlandığı gibi Gülşenîlik de İbrâhim Gülşenî'nin oğlu Emîr Ahmed Çelebi zamanında kuruluş safhasını tamamlamıştır. Kahire'deki âsitânenin birkaç hücreli Mevlevî dervişlerine ayrılmış, bu hücrelerde sürekli olarak hem *Ma'nevî* hem de *Meşnevî* okunmuştur. Gülşeniyye'de pîr makamında bulunan postnişine "celebi", yeni intisap eden dervişe "nevniyâz" denmesi de bu kültürel alışverişin sonucudur. Gülşenî tacı Mevlevî sikkesine benzediği gibi Bektaşî tacından da etkilenmiştir. Benzerlikler, bu tarikatların zaman zaman gördüğü tepkilerde de açığa çıkmaktadır. Sadreddinzâde Mehmed Emin Şîrvânî (ö. 1036/1627) tarafından kaleme alınan *Tercümanû'l-ümem* adlı eserde bâtil tarihler sıralanırken Bektaşîlik ve Mevle-

Gülşenî tacını gösteren bir çizim
(Yahyâ Âgâh, *Fâtûvetnâme-i Esrâr-ı Tac*, Süleymaniye Ktp., Nuri Arslan, nr. 101, s. 8)

vîlik'le birlikte Gülşenîlik de zikredilmiş-tir (Fıḡlalı, XXIV [1981], s. 270).

Öte yandan kuruluş döneminde Gülşenîlik'le Nakşibendîlik arasında da yakınlığın olduğu görülmektedir. Bunun göstergelerinden biri, Emîr Ahmed Hayâlî'nin, müridi Muhyî-i Gülşenî'den Nakşiler hakkında bilgi toplamasını istemesidir. Sezâî-yi Gülşenî'nin *Mektûbât*'ında râbîta konusu anlatılırken, "Tarîk-ı Nakşibendiyye'de 'hoş der-dem' buyrulduğu budur" denmesi bu yakınlıkla ilgilidir.

Osmanlı döneminde fikir, yorum ve tavırlarından dolayı tepki gören tarikatlardan biri de Gülşeniyye'dir. Bu tarikat mensupları vahdet-i vücûd anlayışını benimsediklerinden hem ulemâ hem de merkezî yönetimce zındık ve mülhîd telakki ediliyorlardı. Nitekim bu tür suçlamalara hedef olan İbrâhim Gülşenî 1523 yılında Kanûnî Sultan Süleyman tarafından İstanbul'a davet edilmiş, yanına bazı müridlerini de alarak Kahire'den İstanbul'a gitmiş, sultanın huzurunda yapılan soruşturmadan sonra hakkındaki iddiaların asılsız olduğu sonucuna varılarak Mısır'a dönmesine izin verilmişti. Şeyhülislâm Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi Mısır kadısı iken Gülşenîler aleyhinde verdiği bir fetvasında onların sapık, mülhîd ve zındık olduklarını, kestikleri hayvanların yenmeyeceğini, imamlıklarının câiz olmadığını beyan edince sıkıntıya sebep olan bu mesele Ebüssuûd Efendi'ye de arz edilmişti. Çivizâde'nin tesbitlerinden sonra karşı görüşleri de ihtiva eden uzun bir soruya Ebüssuûd Efendi'nin verdiği cevap şöyledir: "Ehl-i sünnet ve'l-cemâat itikadı üzere olup şer'-i şerîf muktezâsınca amel edip selef-i sâlihîn tarikine sâlik olan kâinen mâ kân makbuldür. Şeyh İbrâhim lidir demekle onlara dahl ve taarruz câiz değildir." Ancak Ebüssuûd Efendi, Edirne'de bulunan Gülşenî'nin halifesi Muhyiddin Karamânî'yi İstanbul'a getirterek muhtemelen kendisinin tayin ettiği ulemâ heyetinin önüne çıkarmış ve yapılan sorgulama sonucunda onu zındıklık ve ilhad suçundan mahkûm etmiştir. Bu karar şeyhin idamı ile sonuçlanmış-tır (Ocak, s. 477).

Âşık Çelebi de Gülşenî'nin mensuplarından divan sahibi Usûlî'yi, Balkanlar'da ilk defa zındıklık ve ilhad tohumunu eken bir şair olarak tanıtır. Gülşenîlerin devletten gördüğü bu tepki, onları şeriat-tarikat konularında daha dikkatli olmaya sevketmiştir. İbrâhim Gül-

şenî'nin, "Farzlardan sonra dikkat edeceğimiz ilk şey padişahın hizmetinde kusur etmemektir" (*Menâkıb*, s. 376) sözünü de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. "Rûm mer'a-yı nefis ü bedendir / Mısır mesken-i gülşen ü rüşendir" ifadesi Gülşenîler'in Osmanlı idaresine bakış tarzını ortaya koymaktadır.

İbrâhim Gülşenî'nin mürsîdi Dede Ömer Rüşenî'nin Muhyiddin İbnü'l-Arabî hayranı olduğu, hatta *Fuşûşü'l-ḥikem* okuması sebebiyle sert tenkitlere mâruz kaldığı ve Karabağ'da bulunduğu sırada *Fuşûş*'un yakıldığı bilinmektedir (*a.g.e.*, s. 180). Rüşenî'nin vefatından sonra Akkoyunlu Sultanı Yâkub, devrin meşhur âlimleriyle İbrâhim Gülşenî arasında *Fuşûş*'un tenkide konu olan meseleleri üzerine tartışmalar yaptırmış, bu tartışmalar sonucunda Gülşenî'yi haklı bulan bazı âlimler ona intisap etmiştir. Bunlardan Mevlânâ Abdülganî el-Megânî *Tardü'l-lüşûş 'an ḥuşûşü'l-Fuşûş*, Mevlânâ İsmâil Reddû'n-nüşûş 'anî'l-Fuşûş adlı eserleri kaleme almışlardır (*a.g.e.*, s. 181). Gülşenîler'in vahdet-i vücûd anlayışı dolayısıyla sert tepki görmeleri, onları zamanla daha ihtiyatlı ve ılımlı bir ifade kullanmaya sevketmiştir. Sezâî-yi Gülşenî'nin, "Mülhidlerle görüşmeyişin; Ehl-i sünnet, şeriat ve tarikâtı muhkem olanlarla yâr u karındaş ol" (*Mektûbât*, s. 9) demesi de bu tavırlarla ilgili olmalıdır.

Şemlelizâde tarikat mensuplarının derviş, abdal ve sûfî adlı üç gruba ayrıldığını söyler. Derviş ve abdal ifadeleri seyrü sülûk halinde olanlar için kullanılır. Sûfî ise tasavvufî eğitimini tamamlamış olan kimsedir. Dervişle abdal arkadaşlık yaptıkları ve beraber seyahate çıktıkları halde sûfîlerle bu anlamda bir yakınlıkları olamaz. Çünkü hal, makam, meşrep ve üslûpları farklıdır (*Şive-i Tarikat-ı Gülşeniyye*, s. 507).

Bursa Gülşenî Dergâhı postnişini Şemlelizâde Ahmed Efendi, *Şive-i Tarikat-ı Gülşeniyye* adlı eserinde tekke içi hayatı bütün âdâb ve erkânıyla tanıtmıştır. Onun verdiği bilgiye göre Gülşenî dervişlerinin rengârenk elbiseler, çok geniş, yırtmaçlı uzun hırkalar giymeleri, şemle yerine sarık ve şal sarınmaları, elde gümüş bıçak, yüzük ve tesbih taşımaları, kendi hücrelerinden başka yerde nâfile namaz kılmaları, namaza başlarken abdest almaları, namazda ilk saf-ta yer tutmaya çalışmaları, yolda yürürken sağa sola bakmaları uygun görülmemiştir. Yine Şemlelizâde, Kahire'deki

Gülşenî Âsitânesi'nde herkesin parasını ortak bir sandığa koyduğunu, gerektiğinde ihtiyacı kadar alıp harcadığını söyler.

Gülşenîler, tekke kültüründe yaygın olan "aşk olsun, hû dost, eyvallah, der-vîş-i dervîşân, dinim imanım, kerem-kânî, dinim dünyam, erenler şahı, şâhım hünkârım, pâdişahım" gibi tabirlerin kullanılmasını, bir tür övünme ifadesi olduğu ve dervişliği faşettiği için pek hoş karşılamamışlardır.

Tarikatın âdâb ve erkânına riayet etmeyen derviş önce uyarılır, ardından uyarı tekrarlanır, olmazsa cezalandırılır. Bundan da sonuç alınmazsa "seyahat verilir". Bir dervişe seyahat verilmesi onu tarikattan ihraç etme anlamına gelir. Ancak İbrâhim Gülşenî, bu duruma düşen dervişe seyahat verilse bile hemen cezalandırılmamasını, taç ve hırkasının alınmamasını tavsiye eder (*a.g.e.*, s. 531).

Gülşeniyye tarikatının literatürünü Gülşenî'nin mürsîdi Dede Ömer Rüşenî'nin eserleriyle başlatmak gerekir. Rüşenî'nin tasavvufî fikirleri şiirle ifade etme geleneği, 17.000 beyitlik Türkçe bir divanla 40.000 beyitlik Farsça *Ma'nevî* adlı eseri kaleme alan müridi İbrâhim Gülşenî tarafından devam ettirilmiştir. *Meşnevî*'ye nazîre olarak yazılan *Ma'nevî* ile ilgili şu beyit çok meşhurdur: "Gülşenî dervîşi güldür goncalardır Mevlevî / Bûlbûl-i şeydâ okur geh *Meşnevî* geh *Ma'nevî*."

Tarikatın ikinci pîri Sezâî-yi Gülşenî'nin mürsîdi La'î Mehmed Fenâî, *Terce-me-i Hâl-i Hazret-i Pîr İbrâhîm-i Gülşenî* adıyla kaleme aldığı eserinin yanı sıra *Ma'nevî*'nin ilk 500 beytini *Şerh-i Ma'nevî* adıyla şerhetmiştir. Bu şerhte bazı tasavvufî terimlere yeni tarif ve tasnifler getirilmiştir. Meselâ Fenâî'ye göre "aynû'l-iyân"ın on şubesi vardır: Lahza, dikkat, safâ (telvîn), sürur, sır, tenefüs, gurbet, gark, gaybet, temekkûn. Temekkûnün ihtiva ettiği hakikatlerin isimleri şunlardır: Mükâsefe, müşâhe-de, muâyene, hayât-ı hakîkî, kabz, bast, sekr, sahv, ittisâl ve infisâl. İnfisâl ise on "dekâikî" ihtiva eder: Mârifet, fenâ, bekâ, hakikat, telbîs, vücûd, tecrîd, tefrîd, cem' ve tevhid (s. 152-157). Muhyî-i Gülşenî'nin, mürsîdi Emîr Ahmed Hayâlî'nin tavsiyesi üzerine kaleme aldığı *Menâkıb-ı İbrâhîm Gülşenî*, tarikatın kuruluş dönemiyle ilgili bilgilerin yanı sıra devrin siyasî, fikrî, tasavvufî atmosferi hakkında önemli bilgiler ihtiva eder.

Gülşenî tekkelerinde, Dede Ömer Rüşenî ve İbrâhîm Gülşenî'nin eserlerinden sonra en çok okunan kitap, Edirne Gülşenî Dergâhı postnişini Sezâî'nin divanıdır. Bu eser, Sezâî'nin mürcüdi La'î Fenâî Efendi'nin divançesiyle birlikte Bulak'ta (1256), *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâî* ise *Şerh-i Ma'nevî* ile birlikte İstanbul'da (1289) basılmıştır.

Başta Usûlî olmak üzere Ârifî, Bülendî, Hamdî, Rindî, Semâî, Şifâî, Zaîfî gibi birçok şair Gülşenî tekkelerinden feyiz almıştır.

Kendisi de Gülşenî olan Cemâleddin Hulvî'nin *Lemezât* adlı eserinde tarikatın ileri gelenleri hakkında geniş bilgi bulunmaktadır.

Tarikat tarihiyle ilgili kitaplarda, Gülşenîyye'nin Sezâî-yi Gülşenî'ye nisbet edilen Sezâiyye, Hasan Hâletî'ye nisbet edilen Hâletîyye adlı iki şubesi olduğu söylenir. Gülşenîyye, Sezâî Efendi'den sonra onun halifeleri tarafından temsil edilmiştir. Hâletîyye şubesinin kurucusu olarak kabul edilen Hasan Hâletî Efendi ve halifelerine dair kaynaklarda yeterli bilgi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb*, tür.yer.; La'î Mehmed Fenâî, *Şerh-i Ma'nevî*, İstanbul 1289, s. 152-157; a.mlf., *Terceme-i Hâl-i Hazret-i Pîr İbrâhîm-i Gülşenî*, İstanbul 1289, s. 1-24; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, vr. 44b; Latîfî, *Tezkiye*, s. 91-92; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 63; Cemâleddin Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye* (haz. M. Serhan Tayşi), İstanbul 1993, s. 523-589; Şemellîzâde Ahmed Efendi, *Şive-i Tarikat-ı Gülşenîyye* (Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb* içinde), tür.yer.; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 320; X, 243; Sezâî-yi Gülşenî, *Mektûbât*, İstanbul 1289, s. 1-144; a.mlf., *Divan*, Bulak 1256; a.e. (nşr. Şahver Çelikoğlu), İstanbul 1985; Zebîdî, *İkş*, s. 98; a.mlf., *İthâf-ı s-sâde*, s. 253; Harîrîzâde, *Tibyan*, III, 87; Hüseyin Vassaf, *Sefîne*, III, 106-120; Osmanlı Müellifleri, I, 108, 116, 185; Tomar Halvetiyye, s. 48-50; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 322-328; M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983, s. 192-193; Ahmet Yaşar Ocak, "Kanûnî Sultan Süleyman Devrinde Bir Osmanlı Heretiği: Şeyh Muhyiddin-i Karamânî", *Prof.Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 473-484; N. Clay, *Mystiques, état et société*, Leiden 1994, s. 263; Ethem Ruhi Fiğlalı, "İbn Sadrü'd-din eş-Şîrvânî ve İtikâdî Mezhepler Hakkındaki Türkçe Risâlesi", *AÜİFD*, XXIV (1981), s. 249-276; Doris Behrens Abouseif, "The Taqiyyat Ibrahim al-Kulshani", *Muqarnas*, V, Cairo 1988, s. 43-60; Pakalın, I, 688; M. Baha Tanman — Ömer Tugrul İnançer, "Gülşenîlik", *DBİstA*, III, 442-444; Öztuna, *TMA*, I, 53; Mustafa Uzun, "Dede Ömer Rüşenî", *DİA*, IX, 81-83.

MUSTAFA KARA

GÜLŞENNÂME

(گلشن نامه)

Feridüddin Attâr'ın
Mantıku't-tayr adlı eserinin
Gülşehrî (ö. 717/1317'den sonra)
tarafından yapılan
ve aynı adla da tanınan
Türkçe tercümesi
(bk. GÜLŞEHRÎ; MANTIKU'T-TAYR).

GÜLZÂR-I İRFÂN

(گلزار عرفان)

Mehmed Fahreddin Efendi'nin
(ö. 1272/1856)
vefeyât türündeki eseri.

Bursa Enârî (Enarlı, Narlı) Tekkesi şeyhi Seyyid Ahmed Şerefeddin Efendi'nin oğlu olduğu için Enarlı Şeyhîzâde olarak da tanınan Mehmed Fahreddin Efendi (d. 1207/1792), babasının vefatı üzerine (1227/1812) aynı tekkeye postnişin olmuştur. Baldırzâde'nin *Ravza-i Evliya'yâ'sı* ile başlayıp İsmâil Belîğ'in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ı ile devam eden Bursa vefeyâtlarının sonuncusu olan *Gülzâr-ı İrfân* adlı eseri 1263 (1847) yılında tamamlamış ve 27 Receb 1272'de (3 Nisan 1856) vefat ederek tekkesinin hazîresine defnedilmiştir.

Belîğ'in *Güldeste*'siyle Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin *Gülzâr-ı Sulehâ*'sında yer alan şahıslardan bir seç-

me yaparak özet bilgiler veren müellif, daha sonra 1196-1257 (1782-1841) yılları arasında vefat edenleri eserine ilâve etmiştir. Kitap on ana bölüme (ravza) sekiz alt bölüme (tabaka) ayrılmıştır. Ancak bu ayırımın hangi esasa göre yapıldığı anlaşılmamaktadır. Birinci bölüm padişahlara, ikinci bölüm şehzadelere, üçüncü bölüm vezirlere, bu bölümde yer alan birinci alt bölüm Molla Fenârî, Molla Yegân, Molla Hüsrev gibi âlimlere, ikinci alt bölüm Anadolu ve Rumeli kazas-kerlerine ayrılmıştır. Dördüncü bölümde Bursa'da yaşayan meşhur sûfiler ve şeyhler tanıtılmış, üçüncü alt bölümde de aynı konuya devam edilerek bazı dergâhlar postnişinleriyle birlikte ele alınmıştır. Dördüncü alt bölümde birçok sûfî ile beraber Emîr Sultan, Abdülatîf el-Kudî, Ahmed-i İlahî, Üftâde, Seyyid Usûl, Ali Mest Edhemî, Mehmed Emin Nakşibendî, Muhyiddin Bursevî, Ahmed Baba, Cünûnî Ahmed Dede, İsmâil Hakkı Bursevî, Gazzî Ahmed, Şeyh Tâceddin Karamânî gibi, Bursa'daki tasavvufî hayatın önemli simaları menkıbeleriyle birlikte tanıtılmıştır. Beşinci bölüm kadıllara, altıncı bölüm müderrislere, yedinci bölüm meczup ve abdallara, beşinci alt bölüm vâizlere, sekizinci bölüm dersiâmlara, dokuzuncu bölüm dedegâna, altıncı alt bölüm imam-hatiplere, yedinci alt bölüm mûsikîşinas ve hânendelere, sekizinci alt bölüm şairlere, onuncu bölüm

Gülzâr-ı İrfân'ın ilk iki sayfası (Âtîf Efendi Ktp., nr. 1923)

